

Шевчук Олександр Олександрович,
доцент кафедри економічної безпеки
та фінансових розслідувань Національної
академії внутрішніх справ, кандидат
юридичних наук, доцент

ОСОБЛИВОСТІ ДОКАЗУВАННЯ СЛІДЧИМ ДЖЕРЕЛ ПОХОДЖЕННЯ АКТИВІВ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ НЕЗАКОННОГО ЗБАГАЧЕННЯ

В умовах воєнного стану, що був введений 24 лютого 2022 року Указом Президента України за № 64/2022 та який неодноразово продовжується через збройну агресію росії проти України, актуальність в питанні протидії корупції зростає. Кримінальні правопорушення у сфері корупції завдають значних збитків державі та суттєво сповільнюють рух до нашої перемоги. Одним із таких показових кримінальних правопорушень є злочин, що передбачений у ст. 368-5 Кримінального кодексу України від 5 квітня 2001 року (КК України) під назвою: «Незаконне збагачення», специфіка якого зумовлює встановлення джерел походження активів.

Відповідно до ч. 2 ст. 91 Кримінального процесуального кодексу України від 13 квітня 2012 року (КПК України) доказування полягає у збиранні, перевірці та оцінці доказів з метою встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження. В широкому значенні цей процес виявляється у діяльності суб'єктів кримінального провадження із збирання (формування), перевірки та оцінювання доказів, а також із формулювання на підставі цього певної тези (обвинувальної чи виправдувальної) та наведення аргументів для її обґрунтування [1, с. 39].

У ч. 1 ст. 91 КПК України визначено перелік обставин, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні. Проте, визначені у цій статті КПК України обставини мають для слідчого загально-орієнтуючий характер, адже стосуються розслідування всіх кримінальних правопорушень та недостатньо конкретизовані щодо окремих категорій кримінальних правопорушень; перелік таких обставин для окремих видів кримінальних проваджень є специфічним й залежить від ознак складу правопорушення [2, с. 173].

Слушно підтримати вчених, які зауважують, що: 1) кожне кримінальне правопорушення характеризується певними особливостями, загальний предмет доказування (ст. 91 КПК України) може розширюватися, а точніше, деталізуватися та уточнюватися стосовно кримінальних проваджень; 2) перелік обставин, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, передбачених ч. 1 ст. 91 КПК України, має виключне значення під час судового розгляду [3, с. 191–192].

Стаття 368-5 КК України визначає, що незаконне збагачення – це набуття особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, активів, вартість яких більше ніж на

п'ять тисяч п'ятсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян перевищує її законні доходи. У примітці до вказаної статті передбачено: 1) хто є суб'єктом вказаного злочину; 2) що слід розуміти під набуттям активів; 3) що таке активи; 4) що таке законні доходи тощо.

Розслідуючи вказаний злочин, слідчому необхідно враховувати, що диспозиція статті 368-5 КК України полягає не у доказуванні конкретних зловживань злочинця, які потягли за собою його незаконне збагачення, а на відсутності підстав для значного поліпшення майнового його становища. Тобто, майно такою особою не отримане як плата за наукову, педагогічну або творчу діяльність, не вигране, не успадковане, не отримане як подарунок, не накопичене за рахунок легальних доходів минулих років тощо [4, с. 189].

Важливим є той факт, що ст. 368-5 КК України була запроваджена Законом України від 31 жовтня 2019 року за № 263-IX, тому слідчому потрібно довести факт незаконного збагачення особи саме з моменту чинності цієї статті.

Під час доказування обставин незаконного збагачення необхідно виходити із найбільш детального опису і встановлення індивідуальних властивостей та ознак предмета цього злочинного посягання. Наприклад, якщо предметом незаконного збагачення є грошові кошти, то важливо встановити: яка саме сума, у якій валюті, якими купюрами, які індивідуальні ознаки купюр, по можливості номера купюр, які їх особливості та індивідуальні ознаки; натомість, якщо предметом незаконного збагачення виступають товарно-матеріальні цінності, то необхідно встановити: їх найменування, кількість, якісні ознаки, форму, розмір, колір, об'єм, вагу, індивідуальні ознаки, номери, дефекти, дані про джерела їх придбання, матеріал, з якого вони виготовлені, клеймування, маркування, характеристика упаковки та інші індивідуальні ознаки, що допоможуть у розслідуванні цього правопорушення [5, с. 8].

Способи вчинення незаконного збагачення передбачають одну дію – набуття активів у власність. Так як основним предметом незаконного збагачення є кошти, отримані протиправним способом, набуття права власності на такі кошти можуть здійснювати такими шляхами: а) отримання коштів безпосередньо або через посередників і подальше набуття власності на такі кошти та використання їх; б) отримання майна (рухомого, так і нерухомого) безпосередньо або через посередників, подальше набуття власності на таке майно та його використання тощо [6, с. 21–26].

У більшості випадків особи, які незаконно збагатилися, приховують такий факт, що перешкоджає слідчому встановити істину. Можуть бути такі способи приховування незаконного збагачення суб'єктами злочину: а) заздалегідь офіційне розірвання шлюбу у державних органах реєстрації актів цивільного стану, але продовження фактичного проживання із дружиною (чоловіком) та ведення спільного побуту; б) реєстрація права власності на майно на осіб, які не є суб'єктами декларування й відомості про яких не підлягають

декларуванню [5, с. 10]; в) вчинення правочину для приховання іншого правочину, який насправді вчинено (удаваний правочин); г) вчинення правочину без наміру створення правових наслідків, які обумовлювалися таким правочином (фіктивний правочин) тощо.

Варто погодитись із тим, що слідчий повинен провести процесуальні дії, що спрямовані на збирання інформації, зокрема, про джерела походження та набуття активів, які є предметом незаконного збагачення: звертається із запитом до Національного агентства з питань запобігання корупції щодо надання повної інформації з електронних декларацій особи з 2019 року та на час відкриття кримінального провадження; звертається із запитом до офіційних державних реєстрів і баз даних державних органів для отримання відомостей про надання (отримання) інформації про активи, які фігурують як предмет незаконного збагачення; отримує ухвали суду про тимчасовий доступ до документів у банківських установах, а також до документів юридичних осіб, у яких засвідчено факт угоди (купівлі/продажу, фінансування тощо) активів, а також іншу інформацію про активи, які фігурують як предмет незаконного збагачення тощо [6, с. 32–35].

Прокурор для притягнення особи до кримінальної відповідальності має обґрунтувати, що слідчий під час досудового розслідування провів пошук всіх можливих джерел походження активів особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, та здійснив їх дослідження на предмет законності набуття їх у власність, але в підсумку не встановив законні джерела таких активів і можливості встановлення таких джерел стороною обвинувачення вичерпані [4, с. 197–198].

Таким чином, особливість розглядуваного злочину полягає в тому, що особа, яка підозрюється у його вчиненні, скоїла інше правопорушення, завдяки якому і набула визначеної ст. 368-5 КК України кількості активів. Проте, слідчий не зобов'язаний доказувати такий предикатний злочин. Диспозиція ст. 368⁵ КК України не вимагає від слідчого встановити джерела незаконного збагачення (що підсилить доказову його базу), а вимагає довести той факт, що у особи є ті активи, які не підтверджуються законним шляхом. Водночас, задля забезпечення ефективного процесу доказування слідчому першочергово необхідно встановити джерела походження активів суб'єкта злочину, які не підтвердженні законними підставами набуття, та визначити спосіб вчинення злочину, передбаченого ст. 368-5 КК України.

Список використаних джерел

1. Доказування у кримінальному провадженні : курс лекцій / О. О. Бондаренко, Г. І. Глобенко, В. В. Романюк та ін. ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О.О. Юхна. Харків : ХНУВС, 2018. 156 с.

2. Луців М.З. Особливості предмета доказування під час досудового розслідування ухилення від військової служби шляхом самокалічення або іншим способом. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Вип. № 60. 2020. С. 172–176.

3. Кримінальний процес : підручник / Ю. М. Грошевий, В. Я. Тацій, А. Р. Туманянц та ін. ; за ред. В. Я. Тацій, Ю. М. Грошевого, О. В. Капліної, О. Г. Шило. Харків : Право. 2013. 824 с.

4. Корупційні схеми: їх кримінально-правова кваліфікація і досудове розслідування / за ред. М.І. Хавронюка. Київ : Москаленко О. М., 2019. 464 с.

5. Теорія та практика судової експертизи і криміналістики : збірник наукових праць. Вип. 16 / ред. кол. : О. М. Ключев, В. Ю. Шепітько та ін. Харків : Право, 2016. 500 с. : іл.

6. Розслідування незаконного збагачення (368⁵ КК України) : метод. рек. / С. С. Чернявський, О. М. Стрільців, В. В. Крижна та ін. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2020. 90 с.

Яременко Сергій Петрович,

заступник начальника Управління запобігання корупції – начальник відділу управління корупційними ризиками та методичного забезпечення Міністерства внутрішніх справ України;

Романюк Павло Ілліч,

головний спеціаліст відділу управління корупційними ризиками та методичного забезпечення Управління запобігання корупції Міністерства внутрішніх справ України

ЗДІЙСНЕННЯ КОНТРОЛЬНИХ ЗАХОДІВ ЗА ДОТРИМАННЯМ АНТИКОРУПЦІЙНОГО ЗАКОНОДАВСТВА (З ДОСВІДУ РОБОТИ МВС)

У даній статті розкриваються питання, пов'язані з реалізацією завдань із запобігання і протидії корупції в Міністерстві внутрішніх справ, зокрема здійснення контролю за дотриманням антикорупційного законодавства у територіальних органах МВС, а також у закладах, установах і на підприємствах, що належать до сфери управління МВС.

Матеріал, викладений у цій статті, буде корисним, насамперед, для працівників уповноважених підрозділів з питань запобігання та виявлення корупції, що наразі функціонують у суб'єктах системи МВС: Національній поліції, ДСНС, Держприкордонслужбі, ДМС, Національній гвардії, а також в Головному сервісному центрі, закладах, установах і на підприємствах, що належать до сфери управління МВС.

Відповідно до пункту 5 Положення про Міністерство внутрішніх справ [1] МВС з метою організації своєї діяльності забезпечує в межах повноважень, передбачених законом, здійснення заходів, зокрема, щодо запобігання і протидії корупції, контроль за їх